

11-17 sentyabr 2025-ci il №36

UNUTMAYAQ Kİ, UNUDARLAR...

Akademik İmam Mustafayevin xatirəsinə

Ağ və qara ləkələrlə zəngin olan böyük tariximizdə son yüz il xüsusi yer tutur. Məhz bu dövrdə 3 dəfə dövlət quruluşu (1918, 1920, 1991), 3 dəfə əlifba (1929, 1939, 1992), 4 dəfə xalqın adı (1918, 1937, 1992, 1995) dəyişmiş, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradılmış, Rusiyanın Sovet adı altında 70 illik müstəmləkəçiliyi mövcud olmuş, müstəqilliyimiz bərpa edilmiş, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları nəticəsində Qarabağ müharibəsi başlamış, "Əsrin müqaviləsi" imzalanmış, 20 Yanvar və Xocalı faciələri törədilmiş, işğal edilmiş torpaqlarımız azad olunmuş, ərazi bütövlüyümüz təmin edilmiş və digər çoxsaylı tarixi hadisələr baş vermişdir. Hərdən elə düşünürəm ki, yaxın tarix olduğuna və bu dövrdə yaşadığımıza görə baş vermiş bütün hadisələr haqqında məlumatlıyam, ancaq eşitdikcə, oxuduqca, öyrəndikcə görürəm ki, hələ də bələd olmadığımız, yaxud əksəriyyətimizə qaranlıq olan nə qədər açılmamış səhifələr, yaxud yetərinə dəyərləndirmədiyimiz şəxsiyyətlər vardır.

Belə şəxsiyyətlərdən biri də Sovet dönəmində ölkəmizin 9-cu rəhbəri olmuş [Sergey Kirov (1921-1925); Ruhulla Axundov (1925-1926); Levon Mirzoyan (1926-1929); Nikolay Gikalo (1929-1930); Vladimir Polonski (1930-1933); Ruben Rubenov (Mkrtçyan) (1933); Mir Cəfər Bağirov (1933-1953); Mir Teymur Yaqubov (1953-1954)] İmam Mustafayevdir.

1910-cu il fevralın 25-də uzaq Qaxın (Zaqatala qəzasının) ucqar bir kəndində - Qax-Muğalda kasıb kəndli ailəsində dünyaya gələn, beş yaşında anasını, yeddi yaşında atasını itirərək həyatın çətin sınaqları ilə üzbəüz qalan, uşaqlıq illəri zəhmət, yoxsulluq və ciddi maddi-sosial çətinliklərlə müşayiət olunan İmam elm-təhsil yolunu seçərək istedadı, zəhmətsevərliyi, inadkarlığı sayəsində uğurla irəliləməyi bacarmışdır. İlk təhsilini kənd məscidi nəzdindəki məktəbdə (indiki Qax şəhər 1 nömrəli məktəb) almış, həyatındakı problemlərlə əlaqədar yalnız 18 yaşında Zaqatala Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu bitirə bilmiş, sonra Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna (indiki Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti) daxil olmuş, 1932-ci ildə təhsilini başa vuraraq həmin institutda Genetika, seleksiya və toxumçuluq kafedrasında aspirant (doktorant) olmuşdur.

1938-ci ildə Timiryazev adına Moskva Kənd Təsərrüfatı Akademiyasında "Çətin cücərən toxumların cücərdilməsinin tezləşdirilməsi üsulları" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək kənd təsərrüfatı üzrə namizədlik (fəlsəfə doktoru), sonra isə Leninqradda (indiki Sankt-Peterburg) "Azərbaycanın buğdaları və onların seleksiya və formaəmələgəlmə prosesində rolu" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək biologiya elmləri doktoru elmi dərəcələrini almışdır. 1950-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçilmişdir.

İmam Mustafayev 1934-1940-cı illərdə Balakən Rayon Torpaq Şöbəsinə aqronomiya məntəqəsinin müdiri, Tərtər rayon kəndli-gənclər məktəbində müdir və müəllim, vaxtilə təhsil aldığı institutda dekan, kafedra müdiri, elm və tədris işləri üzrə direktor müavini vəzifələrində işləmişdir. O, 1940-1943-cü illərdə Azərbaycan SSR Xalq Dövlət Nəzarəti komissarının müavini (1941-ci ildə rəhbər işçilər sırasında Cənubi Azərbaycana göndərilmiş, onun

təşəbbüsü ilə aparılan traktorlar və digər kənd təsərrüfatı texnikası əsasında orada ilk aqrotexnika stansiyaları yaradılmışdı), 1943-1947-ci illərdə Azərbaycan SSR Xalq Torpaq komissarının birinci müavini, 1947-1950-ci illərdə Azərbaycan SSR kənd təsərrüfatı naziri, Azərbaycan Kommunist Partiyası Gəncə Vilayət Komitəsinin birinci katibi (1952-1953), Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi (1950-1952; 1953-1954), 1954-1959-cu illərdə isə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Birinci katibi (ölkə başçısı) vəzifələrində çalışmışdır.

Bəs hadisələr necə cərəyan etmişdi? Niyə bu qədər insanın arasından məhz İmam Mustafayev seçilmişdi? Bəzi hallarda olduğu kimi, burada da təsadüflər, "şahlıq quşunun birdən-birə gəlib onun başına qonması", "bəxtin gətirməsi", yoxsa "qismət" rol oynamışdı? Araşdırarkən məlum olur ki, bir çox parametrlər dövrün, özü də məhz həmin dövrün tələblərinə çox uyğun gəlir. Məsələn, "kəndin vurğunu", ölkəni müharibədən sonra düşdüyü ağır vəziyyətdən yalnız kənd təsərrüfatının çıxaracağına əmin olan Xruşşovun axtardığı əsl namizəd idi - buğda seleksiyaçısı, aqrar sənaye sahəsində akademik, Azərbaycanda Mərkəzi Komitənin kənd təsərrüfatı üzrə katibi, üstəlik, azad fikirli, demokratik düşüncəli, repressiyalara "əli bulaşmamış", adı heç bir şübhəli məsələlərdə hallanmayan, həm də nəinki xaricdə, heç respublika rəhbərliyində də qohumu olmayan, əsl sovet adamı, kasıbçılıqla və yetimliklə böyümüş, rus dilini də mükəmməl bilən kadr! Daha bundan yaxşısı ola bilməz! Təcrübəli, ağıllı, savadlı, gənc, boy-buxunlu, həm də yetim, deməli, həm də qohum-əqrəbasız, sovet dönəmində oxumuş, "adam olmuş", əli çörəyə çatmış, üstəlik, Stalinə çox da pərəstiş etməyən, beynəlmiləlçi və s.

1953-cü il dekabrında İmam Mustafayevi Moskvaya çağırıdılar. Həmin il dekabrın 14-də Mərkəzi Komitənin Birinci katibi (de-fakto ölkə başçısı) olan Nikita Xruşşov şəxsən onu qəbul etdi:

- *İmam Daşdəmiroviç, sənədlərinizə baxmışam, belə cavansınız, artıq akademik? Afərin! Xoşum gəldi!* Belə girişdən sonra 10-15 dəqiqəlik söhbət zamanı respublikadakı vəziyyəti müzakirə edirlər. Ayrılanda Xruşşov:

- *Sovet kəndini ancaq yaxşı kadrlarla vəziyyətdən çıxara bilər! Sizi Birinci katib məsləhət biləcəyik! Gedin, hazırlaşın, ancaq hələlik heç kəsə heç nə! Aydındır?*

- *Bəli, yoldaş Nikita Sergeyeviç!*

Beləliklə, İmam Mustafayev Bakıya qayıdır, 1954-cü ilin yanvar ayında Azərbaycana gələn Sov.İKP

MK-nın məsul işçiləri səfərlərinin yekunları barədə Nikita Xruşşovun adına hazırladıqları hesabatda Azərbaycan KP MK-nın Birinci katibi, "Mircəfər Bağirovun adamı", hətta "kölgəsi" hesab edilən Mirteymur Yaqubovun və Nazirlər Sovetinin sədri Teymur Quliyevin işini mənfi qiymətləndirmiş və onların vəzifələrindən uzaqlaşdırılmasını tövsiyə etmiş, Birinci katib vəzifəsinə həmin dövrdə Azərbaycan KP MK-nın kənd təsərrüfatı üzrə katibi vəzifəsində işləyən İmam Mustafayevin namizədliyini irəli sürmüşdür. Nikita Xruşşovda 1953-cü ilin dekabrındakı görüşdən sonra müsbət təəssürat yaradan İmam Mustafayev məqbul görünmüş və yanvarın 25-də onun Azərbaycana Birinci katib olmasına razılıq vermişdi.

Beləliklə, 1954-cü il fevralın 12-dən 16-dək Bakıda keçirilən Azərbaycan KP MK-nın XX qurultayı Kommunist partiyasının tarixində ilk dəfə hesabat dövrü üçün Mərkəzi Komitənin işini qeyri-qənaətbəxş hesab etmiş, "köhnə qaydalardan" əl götürməyi, yeni iş metodları ilə fəaliyyətə başlamağı zəruri hesab etmişdi. Lakin belə yanaşma heç də hamının ürəyindən deyildi, 589 nümayəndədən 64-ü Birinci katib vəzifəsinə təklif edilən İmam Mustafayevin əleyhinə səs verdi. Ölkə başçısı tərəfindən namizədliyi irəli sürülən şəxsin bu qədər əleyhdarının olması bir tərəfdən demokratiyanın az-çox mövcudluğuna dəlalət edirdisə də, digər tərəfdən köhnə idarəetməni dəstəkləyənlərin olduğuna, İmam Mustafayevin hələ tam qəbul edilməməsinə işarə idi. Çünki növbəti, XXI qurultayda onun əleyhinə cəmi iki nəfər səs vermişdi. Beləliklə, İmam Mustafayev 1954-cü ilin fevralından Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladı.

Yuxarıda yazılan siyahıdan göründüyü kimi, Sovet ideologiyasının yaratdığı çərçivələrə görə Azərbaycanda səkkiz rəhbərdən beşi qeyri-azərbaycanlı (ikisi erməni) olmuş, üç milli kadrından ikisinin hakimiyyət müddəti isə bir ildən artıq çəkməmişdir. Bəs İmam Mustafayev kimdir ki, həmin mürəkkəb şəraitdə milli kadr kimi ona etimad göstərilmiş, beş il bu vəzifədə duruş gətirə bilmişdir? Seçkili, demokratik olmayan bir cəmiyyətdə nə üçün onu beş ildən sonra vəzifəsindən azad ediblər, on il, on beş il yerində saxlamayıblar, axı 1959-cu ildə SSRİ rəhbərliyində heç bir radikal dəyişiklik olmamışdı? O dövrün qaydalarına görə, müttəfiq respublikaların rəhbərlərinin taleyini yalnız SSRİ-nin dövlət başçısı ilə şəxsi münasibətləri həll edirdi, onun Nikita Xruşşovla münasibətlərində soyuqluq niyə əmələ gəlmişdi? Bəs o, beş il ərzində xalq üçün nə etmişdir?

(davamı gələn sayımızda)

professor Misir Mərdanov